

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' בשלח תשע"ט

עניית אמן אחרי מי שטעה ובירך על פרי החביב לפני פרי משבעת המינים

יש להסתפק במי שהיו לפניו תמר ותפוז, וידע שיש מחלוקת אם להקדים לברך על התמר שהוא משבעת המינים או על התפוז החביב לו, וחשב שצריך להקדים לברך על התפוז בהיותו חביב, ולקחו בידו ובירך עליו והתכוון לפטור בברכתו גם את התמר, ולפני שהכניס התפוז בפיו, אמרו לו שהי צריך לברך על התמר שהוא משבעת המינים, ונסתפק האם צריך לתקן את טעותו ויקח את התמר ויקדימו באכילה, או שמא כיון שבירך על התפוז צריך להתחיל אכילתו בו. השומעים הסתפקו בעוד ספק, כיון שהוא עבר ובירך על התפוז במקום לברך על התמר, אפשר אסור לענות אמן אחריו, ואת"ל שאסור לענות אמן אחרי מי שבירך שלא כדין, אם יקדים לאכול את התמר, האם זה יתקן את העבירה, דהרי כשבירך, כוונתו בברכתו היתה להוציא את שניהם, אלא שהחזיק את התפוז בידו כדי לאכול לפני התמר.

דיני קדימה בשני מיני פירות שברכותיהן שוות

שנינו בברכות (מ:) היו לפניו מינים הרבה, ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך, וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה, ובגמ' שם (מ"א.) אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות (פרש"י כגון זיתים ותפוחים דתרווייהו ב"פ העץ, ובא לפטור את שתיהן בברכה אחת), דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף, ורבנן סברי מין חביב עדיף, אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה (פרש"י אין ברכה אחת פוטרתן ושוב אין כאן מחלוקת).

מהו הגדר של חביב

והנה נחלקו הראשונים מהו הגדר של חביב, דבתר"י בברכות (כ"ח: לדפי הרי"ף ד"ה גמ' מחלוקת) והרא"ש שם (פ"ו סי' כ"ה) פ"י שהוא חביב עליו רוב פעמים, אע"פ שעתה הפרי השני חביב עליו, אבל הרמב"ם (הלי ברכות פ"ח ה"ג) ס"ל דתלוי מהו חביב עליו עכשיו, והשו"ע (סי' רי"א ס"א - ס"ב) הביא שיטת רוב הראשונים ואח"כ שיטת הרמב"ם.

מחלוקת הראשונים אם שבעת המינים קודמת לחביב

עוד נחלקו הראשונים, אם להלכה פוסקים כר' יהודה דמין שבעה עדיף, או שמא הלכה כרבנן דחביב עדיף, ובשו"ע (סי' רי"א ס"א) פסק כהרבה ראשונים (תר"י שם ד"ה ולענין פסקא פסקו הגאונים, והרא"ש שם, ותוס' מ"א. ד"ה א"ר ירמיה והרשב"א) דמקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר, ואח"כ הוסיף השו"ע (ס"ב) דלהרמב"ם מקדים החביב לו. והנה בתר"י והרא"ש הוכיחו את שיטתם, מהא דקיי"ל דכל המוקדם בפסוק קודם לברכה, ולפ"ז אם כאשר שניהם ממין שבעה מקדימין המוקדם בפסוק, כש"כ שיש להקדים מין שבעה לפני פרי שאינו מין שבעה כלל.

שיטת המ"ב דמקדימין מין שבעה אפילו אם אינו שלם

להלכה פסקו הט"ז (שם סק"א) והשו"ע הרב (סדר ברכת הנהנין פ"י ס"ח) שיכול להקדים מה שירצה, אבל המ"ב (שם סק"ג) כ' דמשמע מסתימת המחבר דהעיקר כדעה הראשונה להקדים מין שבעה כיון שהיא דעת רוב הפוסקים, ויש להוסיף דמקדימין מין שבעה אפילו אם אינו שלם ושאר פירות הם שלמים כמבואר במ"ב (שם סק"ד) בשם המ"א, והח"א (כלל נ"ז ס"ה) הוסיף דהיינו אפילו אם השלם יש לו שתי מעלות שהוא גם חביב, בכל זאת מקדימין מין שבעה.

חומר הדין של דיני קדימה בברכות

בחומר דיני קדימה כ' בתר"י בברכות (כ"ח. לדפי הרי"ף ד"ה הביאו) דינן קדימה שהם רק מצוה מן המובחר כגון שלם ופרוס, אבל יש דיני קדימה כגון חיטין ושעורין שהם מן הדין, וכ' הפמ"ג (סי' קס"ח משב"ז סק"א) וז"ל ונפקא מינה כי זה מקרי עבריינא ועובר על דין תורה (אמנם בראש יוסף בברכות ל"ט. ד"ה איתמר כ' דעובר על דברי חכמים ולא כ' על דברי תורה, ולכן המגיה על הפמ"ג כ' דמש"כ הפמ"ג ועובר על ד"ת הוא ט"ס, וז"ל ועובר על ד"ח שהוא ר"ת דברי חכמים), ואפשר בר נידוי ומכת מרדות, משא"כ מצוה ממובחר עכ"ל.

כ' החת"ס ביומא (ע"ח: ד"ה ודע) דדיני קדימה מדאורייתא, והוסיף דצריך להקדים בכל מצוות מעשיות כגון אם יש לפניו ביכורים, או תרו"מ, או לאכול סעודת מצוה, ופירות אלו לפניו, מצוה להקדימן לפום סדרן בקרא, וחז"ל קבעו דגם צריך לברך עליהן בסדר הזה ע"ש, ומבואר מדבריו דדין קדימה לא נאמר רק בדין ברכת הנהנין, שצריך לברך על הפרי משבעת המינים החשוב ביותר, אלא זה דין בכל מעשה מצוה שצריך לעשותו על הפרי החשוב, כגון בהפרשת תו"מ, והדברים מחודשים מאוד.

האם ראוי שברכה על הפרי שאינו חשוב יפטור הפרי החשוב דרך גרירא

והנה בנד"ד שטעה ובירך על התפוז שהוא חביב לו, במקום לברך על התמר שהוא משבעת המינים, יש להסתפק כמה ספיקות. ראשית כל האם ברכתו על התפוז פוטר גם את התמר, ואת"ל שאינו פוטר כיון שבירך על החביב ואינו בדין שמי שאינו חשוב (חביב) יפטור את החשוב (שבעת המינים) דרך גרירא, האם יכול לקחת את התמר ולאכלו מיד אחרי הברכה במקום לאכול את התפוז. כמו"כ יש להסתפק, אפילו אם הברכה על החביב פוטר הפרי משבעת המינים, האם הקפידא היא מה היתה כוונתו בשעת הברכה, או שמא הקפידא היא סדר אכילת הפירות.

מחלוקת הפוסקים במי שבירך על פרי שפחות חשוב ולא התכוון לפטור את הפרי היותר חשוב

כ' הרמ"א (סי' רי"א ס"ה) דהא דצריך להקדים החביב או החשוב, היינו דווקא לכתחילה, אבל אם עבר ובירך על השני, אם הברכות שוות יוצא וא"צ לחזור ולברך על זה שהיה לו להקדים, ובלבד שהיה דעתו ג"כ עליו בברכתו, והוסיף המ"ב (סקל"ב) דאפילו אם שניהם היו לפניו בשעת הברכה, בכל זאת בעינן שיכוון בפירוש לפוטרו, דאינו בדין שמי שאינו חשוב יפטור את החשוב דרך גרירא אלא בכוונה. אמנם דבר חידוש כ' בערוה"ש (סי' רי"א סט"ז) וז"ל ונראה לפענ"ד שזה שכתב רבינו הרמ"א דשאינו חשוב אינו פוטר את החשוב בסתמא אפילו כששניהם לפניו, זהו בת"ח שיודע הדין ועל כל זה בירך על שאינו חשוב, י"ל דסתמא הוי כמו בפירוש שלא יפטור, אבל במי שאינו יודע הדין כלל, ושלא בכוונה בירך על אחת מהן, וודאי גם בסתמא ככוונתו לפטור הדבר השני דזה ידוע לכל, ואפילו בת"ח אולי ס"ל כהרמב"ם דחביב קודם ואצלו היה זה חביב, ולכן דין זה של רבינו הרמ"א צ"ע וא"א להורות כן למעשה עכ"ל.

בכל זאת כ' שם המ"ב (סקל"ג) דאם שני המינים שברכותיהן שוות היו חביב, ושבעת המינים, אפילו אם בירך על החביב במקום לברך על הפרי משבעת המינים, ולא כוון בפירוש לפטור הפרי משבעת המינים, מספק לא יחזור לברך דהרי נחלקו הראשונים אם שבעת המינים עדיף על חביב או להיפך, ואמנם לכתחילה בודאי טוב לנהוג כשיטת רוב הראשונים לברך על שבעת המינים, אבל בדיעבד אם בירך על החביב כשיטת הרמב"ם אינו יכול לחזור ולברך, כיון דלהרמב"ם היא ברכה לבטלה, והרי ה"ט"ז (ושו"ע הרב) ס"ל דמאן דעבד כשיטת הרמב"ם לברך על החביב ג"כ שפיר עבד.

כשמברך על הפרי משבעת המינים יכוון לפטור גם את החביב כדי לחוש לשיטת הרמב"ם

המ"ב הוסיף עוד חידוש, דיש לחוש לשיטת הרמב"ם דס"ל שצריך להקדים לברך על החביב, ולכן כשמברך כשיטת רוב הפוסקים על הפרי משבעת המינים, טוב שיכוון בהדיא לפטור גם החביב, דהרי לשיטת הרמב"ם, כשמברך על הפרי משבעת המינים, אם אינו מכוון להדיא לפטור גם את החביב אינו נפטר מברכה.

האם דיני קדימה הם בברכה או באכילה

והנה זה ברור דבנד"ד התכוון לפטור את התפוז ואת התמר בברכתו, אבל עדיין יש מקום להסתפק, כיון שטעה ובירך על התפוז במקום לברך על התמר, האם ראוי שיתקן את טעותו ויתחיל לאכול את התמר לפני התפוז, או שמא כיון שבירך על התפוז צריך להתחיל אכילתו בו.

הוכחות מהמ"ב שיקדים לאכול מה שחשב לאכול ראשון בשעת ברכתו

ולכאורה יש לפשוט ספק זה ממש"כ המ"ב (סי' ר"ו סקכ"ו) בשם המ"א (שם סק"ח וע"ש במחצה"ש שהסביר הבנת המ"א במקור הדברים בספר חסידים סי' תתמ"ז) וז"ל בירך על פירות, ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים, יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם, אף שהיה דעתו לפטור היפים עכ"ל. כעין זה כ' המ"ב עוד פעם בה"ל בציעת הפת (סי' קס"ח סק"א) אהא דנפסק בשו"ע שם דאם היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם, הכל ממין אחד, מברך על השלם אפילו אם הוא פת קיבר (פ"י לחם שאינו נקי) וקטן, והחתיכות הן מפת נקיה וחתיכות גדולות, והסביר המ"ב דמעלת שלם היא משום הידור מצוה, ואם לא היה לפניו רק פרוסה, ונטל אותה כדי לברך עליה, ובתוך כך הביאו לפניו שלמה, מניח הפרוסה בתוך השלמה ומברך, ואם כבר בירך על הפרוסה יבצע אותה. הרי מבואר דאם בירך על הפרוסה ואח"כ הביאו שלמה לפני שבצע הפרוסה, אע"פ שהברכה חלה על שניהם ולא יצטרך לברך שוב על השלמה, מ"מ לא יבצע השלמה אלא הפרוסה, וצ"ל בטעם הדבר דיש הלכה שצריך לאכול הדבר שבירך עליו, אע"פ שברכתו פוטר גם דבר אחר, ואע"פ שהמאכל השני יותר משובח מהראשון כגון שהוא יותר יפה או שהוא שלם.

והנה הא"ר (סי' ר"ו סוסק"י) הביא דברי המ"א הנ"ל וחולק עליו, וכ' דאם הפירות היפים היו לפניו בשעת הברכה טוב שיאכל היפה תחילה אע"פ שבשעת הברכה התכוון לאכול הפחות יפים תחלה, ורק אם היפים לא היו לפניו בשעת הברכה יאכל הפירות שבירך עליהם תחילה, אבל המ"ב השמיט שיטת הא"ר (אע"פ שהביא דין אחר שכי' הא"ר שם), ומשמע דלא ס"ל הכי (אמנם יש להעיר ממש"כ בסי' רי"א ס"ה בבה"ל ד"ה עליו כ' וז"ל לענין מין אחד, אם הביאו לו אחר הברכה פירות היותר יפים מהראשונים, ע' לעיל בסי' ר"ו במ"ב סקכ"ו בשם הא"ר עכ"ל וצ"ע).

הרי מבואר שהמ"ב ס"ל, דאם בשעת הברכה התכוון לאכול הפרי הפחות יפה או הפרוסה, יאכל מה שבירך עליו אע"פ שברכתו ג"כ פוטרת הפרי היותר יפה, והלחם השלמה, וא"כ לכאורה אף אנו נאמר בנד"ד, דאע"פ שהתכוון לאכול את התפוז וגם את התמר, מ"מ כיון שכשבירך על התפוז דעתו היתה לאכול מיד, אין להקדים לאכול התמר לפני התפוז אע"פ שזה משבעת המינים וזה רק חביב,

אא"כ נדחה הראיות, ונחלק דבנד"ד שני הפירות היו לפניו והתכוון עליהם מתחילת ברכתו, משא"כ במקרים שהמ"ב הביא בסי' ר"ו ובסי' קס"ח, דלא היו לפניו בתחילת הברכה.

נ"מ בין קדימת שבעת המינים שהוא מן הדין לקדימת שלם ויפה שהוא רק מצוה מן המובחר

אבל אפשר יש לחלק בין מעלת שלם ומעלת פרי שיותר יפה, למעלת שבעת המינים נגד חביב, דהרי הפמ"ג (סי' קס"ח משב"ז סק"א) הביא בשם תר"י בברכות דיש לחלק בדיני קדימה בין שלם ופרוס שהוא רק מצוה מן המובחר, לשבעת המינים שצריך להקדימם מן הדין, וא"כ אפילו אם המ"ב פסק דא"צ להקדים לאכול הפרי היותר יפה, והלחם השלם, אפשר היינו משום שמעלתם היא רק מצוה מן המובחר, אבל בנד"ד שבירך על התפוז ורצה לאוכלו לפני התמר שהוא משבעת המינים, יש לצדד דבכה"ג צריך להקדים לאכול התמר.

אולם יש לדחות סברא זו מתרי טעמי, אב"א מהלכה ואב"א מסברא, דהרי האי דינא דיש להקדים שבעת המינים לפני חביב תלוי באשלי רברבי, ואמנם המ"ב (סי' רי"א סק"ב) פסק דיש להקדים מין שבעה כשיטת רוב הפוסקים, אבל הטי"ז (שם סק"א) ושו"ע הרב חולקים וס"ל דכיון שהשו"ע הביא שיטת הרמב"ם דחביב עדיף, לכן יכול להקדים מה שירצה, וא"כ בנד"ד מי יימר שימנע מלהקדים לאכול התפוז החביב עליו כדי לאכול התמר, דהרי הכא מיירי בדיעבד אחרי שכבר בירך ולא לפני הברכה. עוד יש להעיר מסברא דאפשר כל האי דינא דקדימה הוא רק לגבי הברכה, אבל אחרי שכבר בירך אין שום מעלה להקדים באכילה, לאכול אחד לפני השני, ואטו בט"ו בשבט שאוכלים הרבה פירות, האם יש סיבה להקדים לאכול לפי הסדר תמר ואח"כ ענבים ואח"כ תאנה ואח"כ רימון (עי' בתורת חיים - בנו של המחנה חיים, סי' רי"א סק"י ד"ה אמנם), וכן שמעתי בשם מרן בעל שבט הלוי זצ"ל, דאחרי שבירך והתחיל לאכול לפי סדר דיני קדימה, יכול להמשיך לאכול הפירות לפי איזה סדר שירצה.

מתי חייבים להקדים מעיקר הדין ומתי היא רק מצוה מן המובחר

עוד יש לציין מש"כ ר"ת בספר הישר (חלק התשובות סי' ק"ג) אהא דאחז"ל דחטה קודמת לשעורה, וז"ל והאי דלא קאמר הכא מצוה מן המובחר, דהא חובה הוא, דאסמכוה אקרא "ארץ חטה ושעורה", אבל לגבי פתיתין ושלמין דתרווייהו חטה, שייך לשון מצוה עכ"ל. וכחילוק זה גם מבואר בשו"ע הרב, דהרי כ' בהל' שבת (סי' רמ"ט ס"א) שאם מקדים לברך על מאכל אחר לפני הסעודה כדי להשלים מאה ברכות, יש בזה איסור במה שמקדים ברכת אותו מאכל לברכת הלחם, שברכת הלחם קודמת לכל הברכות, ואילו לגבי קדימת שלם לדבר שאינו שלם, וקדימת חביב לדבר שאינו חביב, כ' השו"ע הרב (סי' ר"ו ס"ג, ובסדר ברכת הנהנין פ"י ס"ו) שהקדימה היא מצוה מן המבחר, וע"ע מ"ב (סי' קס"ח סק"א) שמקדים לברך על השלימה משום הידור מצוה.

שיטת רבינו בחיי שהבוצע קודם שמברך נחשב כבוצע בירך ניאף ה'

אמנם יש לציין מש"כ רבינו בחיי בכד הקמח (ערך ברכה ד"ה ואם) בשם המדרש, דמי שהוא בוצע קודם שיברך, עליו הכתוב אומר (תהלים י') "ובוצע בירך ניאף ה'", כלומר בוצע ואח"כ מברך ניאף ה', לפי שמראה עצמו להוט ונמשך אחר הפת יותר ממה שהוא נמשך אחר הברכה.

נ"מ בין פרי משבעת המינים שיש לו מעלה עצמי לפרי שלם שיש לו מעלה משום כבוד הברכה

עוד יש להוסיף, דיש נ"מ יסודי בין מעלת שבעת המינים למעלת חביב כמו שיתבאר. בשו"ע (סי' רי"א ס"א) כ' דרק כשברכותיהן שוות מקדים מין שבעה על חביב, ואילו באין ברכותיהן שוות יברך על איזה מהם שירצה, או שיברך על החביב, והביא המ"ב (סק"ז) בשם הרא"ש דכשאין ברכותיהן שוות כיון

שאינו אחד פוטר חבירו בברכתו לא שייך שום מעלה בהקדמתו, ועי' ברשב"א בברכות (מ"א. ד"ה וטעמא) שכי' קצת תוספת הסבר וז"ל וטעמא דהא מילתא דקפיד ר' יהודה בשברכותיהן שוות ולא קפיד בשאין ברכותיהן שוות, נ"ל משום דבשברכותיהן שוות, דברכה דחד פטר אידך לגמרי, הוא מילתא חשיבא טפי, ודינא הוא דחשוב לפטור שאינו חשוב. אבל כשאין ברכותיהן שוות דלא פטר חד לחבריה וליכא אלא הקדמה בלחוד, כיון דחביב ליה אידך מברך ברישא, והדר מברך אידך, דהקדמה בלחוד מילתא זוטרתא היא עכ"ל.

הרי מבואר ברשב"א דכשברכותיהן שוות, נידון הקדימה הוא על איזה פרי יחול הברכה ואיזה פרי יפטר מברכה אגב ברכת הראשון, משא"כ כשאין ברכותיהן שוות שאין אחד פוטר השני, הנידון הוא משום כבוד הברכה, שמברך על הפרי שיש יותר כבוד לברכה להקדימה לחברתה. לפ"ז י"ל דמעלת מין שבעה היא מעלת הפרי שנשתבחה בו א"י, וא"כ הפרי עצמו יש לו מעלה, ומה שיותר קרוב לארץ בפסוק נתנה לו התורה יתר חשיבות (עי' מ"ב ס"י ר"ח סק"א), משא"כ במעלת חביב או שלם, אין המעלה בפרי אלא משום כבוד הברכה שיברך דווקא על פרי שלם או על פרי שחביב עליו, וכדמצינו כמה פעמים בש"ס איידי דחביבא ליה אקדמיה. ועי' בלבוש (ס"י קס"ח ס"א) שכ' מפורש דמצוה מן המובחר לבצוע ככר שלם **משום כבוד הברכה**.

לפ"ז מבואר למה כאשר ברכותיהן שוות מין ז' עדיף על שלם, ואילו שלם עדיף על חביב, דמין ז' יש בו מעלת מהות הפרי, ואינו בדין ששלם שאינו מעלה במהות הפרי (אלא משום כבוד הברכה) יפטר אגב פרי שאינו משבעת המינים ואינו כ"כ חשוב, אבל כאשר יש פרי שלם ויש פרי חביב, ששניהם הם מעלות בכבוד הברכה, בזה יש יותר כבוד לברכה לברך על שלם מלברך על חביב.

לפ"ז בנד"ד שבירך על התפוז שהוא חביב, וסיבת הקדמתו היא משום כבוד הברכה, אע"פ ששבעת המינים עדיף יותר משום חשיבות מהות הפרי, והיי' צריך לברך על התמר, אבל אחרי שכבר בירך על התפוז החביב לו, וזהו כבוד הברכה, אין לך בזיון הברכה גדול מזה אם יקדים לאכול דבר שסיבת מעלתו אינה משום הברכה, אלא משום מעלת עצמותו בהיותו משבעת המינים.

עוד יש להוסיף דלפי חילוק זה בין קדימה בשבעת המינים משום שהיא מעלה בפירות שנשתבחה בהן א"י שהוא מגזה"כ, מובן היטב מש"כ הפמ"ג הנ"ל (ס"י קס"ח) שמי שאינו מקדים כדין נקרא עבריין וכו', משא"כ בקדימת שלם שמקדימין לברך עליו משום כבוד הברכה, לכן הוא רק מצוה מן המובחר.

האם יש להמנע מלענות אמן אחרי מי שעבר על סדר הקדימה בברכות

והנה אם עבר על סדר הקדימה בברכות, כ' הפמ"ג עליו שהוא עבריין ועובר על דין תורה, ואפשר הוא בר נדוי, וא"כ לכאורה אין לענות אמן אחר ברכתו, כעין המבואר בשו"ע (ס"י רט"ו ס"ד) דכל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמן, והמ"ב (סקכ"א) הסביר בשם הגר"א דכיון שעשה איסור והוציא שם שמים לבטלה, אין לענות אמן אחריו. ורבינו מנחם (הל' ברכות פ"א ה"ט"ו) הסביר טעם האיסור לענות אמן, לפי שעניינת אמן הוא ענין חיזוק וקיום הברכה, ואחר שהיא ברכת שוא, איך יודה בקיומה.

ולכאורה יש נ"מ טובא בין הני תרי טעמי בנד"ד שבירך על התפוז ולא הקדים את התמר, ועבר על סדר קדימת הברכות, דלפי ההסבר של המ"ב בשם הגר"א, אין לענות אמן אחרי מי שעשה מעשה איסור, משא"כ לפי רבינו מנחם, כיון שהברכה שבירך, שם ברכה עלה, ואינה ברכה שא"צ, א"כ שפיר יכול לענות אמן.

אבל נראה דלכאורה יש לחלק בין אם עבר על דיני קדימה בדבר המפורש בקרא, ובין עבר על דיני קדימה שהוא רק מעלה, ומצוה מן המובחר, כגון לברך על השלם, דכיון שהפמ"ג כי שהוא עבריין כשעבר על דיני קדימה בדבר המפורש בקרא, א"כ רק התם יש לדון דלפי הגר"א אפשר לא יענה אמן, אבל בדבר שהדין קדימה הוא רק מצוה מן המובחר, ע"ז לא כי הפמ"ג חומר של עבריין, וממילא בודאי שיכול לענות אמן.

ואפילו אם עבר על סדר קדימה בדבר המפורש בקרא, הלא בנד"ד הוא רצה לברך על התפוז במקום לברך על התמר משום שהתפוז הוא חביב לו, ואמנם קיי"ל דשבעת המינים קודמים לחביב, אבל הבה"ל (סי' רט"ו ס"ד ד"ה ואסור) כי דאע"פ שאין לענות אמן על ברכה שאינה צריכה, מ"מ אם אחד נוהג כאיזה דעה, ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים, אע"פ שמן הדין אינו מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא, מ"מ אין איסור אם עונה עליה, וכמש"כ הפמ"ג (שם א"א סק"א) דאין בו חשש "לא תשא". לפ"ז בנד"ד שהקדים לברך על התפוז משום שהוא חביב אצלו, כיון שהשו"ע (סי' רי"א ס"ב) הביא דלשיטת הרמב"ם מקדים לברך על החביב ולא על שבעת המינים, אע"פ דלהלכה קיי"ל כשיטת רוב הפוסקים (בשו"ע סי' רי"א ס"א), אבל לפי הבה"ל בודאי א"א לומר שאסור לענות אמן, ואדרבה מסתבר לומר שיענה אמן על ברכת בפה"ע על התפוז.

האם בן ספרד יכול לענות אמן על ברכת תפילין של בן אשכנז

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' ל"ח) נשאל אם מותר לבן ספרד לענות אמן על ברכת תפילין של בן אשכנז, דהרי לשיטתי, כתב התפילין הוא פסול, וא"כ אין כאן לא תפילין ולא ברכה, ופסק שם ע"פ הבה"ל הנ"ל, דאמנם יש שינוי בין הכתב של התפילין של בן אשכנז לתפילין של בן ספרד, אבל אין שום שיטה נדחה מהלכה, ולכן לאמיבעיא דמותר לו לענות אמן, אלא גם חייב לענות אמן.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, כשיש לו מין שבעה או חביב שברכותיהם שוות, יברך על מין שבעה גם אם החביב הוא שלם, אבל כדי לחוש לשיטת הרמב"ם, יכוון בפירוש בשעת הברכה לפטור גם את החביב.

אם טעה ולקח החביב בידו ובירך עליו, ולפני שטעם ממנו נזכר שהיה צריך לברך על הפרי משבעת המינים, בכל זאת יקדים לאכול את החביב שנמצא בידו.

אם בירך על הפירות כדין לגבי סדר קדימה בברכות, אין סיבה להקדים לאכול לפי הסדר תמר, ואח"כ ענבים, ואח"כ תאנה, ואח"כ רימון.

אע"פ שהפמ"ג כי דמי שעבר על סדר קדימה בברכות, מקרי עבריינא ועובר על דין תורה, ואפשר בר נידוי ומכת מרדות, היינו רק בדיני קדימה שהם חובה משום שהם מפורשים בפסוק כגון בשבעת המינים, ולא בדיני קדימה שהם רק מצוה מן המובחר, כגון שלם וחביב.

מי שטעה ובירך על חביב במקום לברך על הפרי משבעת המינים, מותר וחייבים לענות אמן אחר ברכתו, ובודאי אין המברך נקרא עבריין, לא מיבעיא משום שטעה בדין, אלא משום שיש מחלוקת אם להקדים חביב או להקדים שבעת המינים, וממילא אע"פ דקיי"ל שצריך לברך על הפרי משבעת המינים, בכל זאת בודאי יכולים לענות אמן אחריו כיון שלשיטת הרמב"ם היה צריך לברך על החביב.

מותר לבן ספרד לענות אמן כששומע ברכת תפילין מבן אשכנז, אע"פ שלשיטתו אינו י"ח תפילין בכתב של בן אשכנז.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' בשלח תשע"ט

בענין הברכה על בונה ועל פאפאיה והאם יש בהם איסור ערלה

מנהג העולם לברך בפה"א על בבנות, ויש להסתפק במקור האי דינא, ואם נוהגים כן מספק שמא ברכתו בפה"ע ושמא ברכתו בפה"א, ולכן מברכים בפה"א כיון שפוטר פרי העץ בדיעבד, או שמא מברכים בפה"א בתורת ודאי, ונ"מ טובא בזה כמו שיתבאר.

מקור הסוגי' מה מוגדר כפרי העץ

שנינו בברכות (מ.) היכא מברכינן בורא פרי העץ, היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואזא (פרש"י הענף של עץ), והדר מפיק (פרש"י פירי אחריני), אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואזא דהדר מפיק, לא מברכינן בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה. הרי מבואר שהסימן אם הברכה היא בפה"ע או בפה"א הוא, שאם אחרי שקטפו הפרי, עדיין נשאר ה"גוואזא", ושוב מוציא פירות אחרות, מברכים בפה"ע, ונחלקו הראשונים בביאור מהו "גוואזא", האם הוא הענף שהפרי גודל עליו, או גזע העץ, או שורש העץ.

הטור (סי' ר"ג) כ' וז"ל וסימן לידע איזהו פרי עץ או פרי האדמה, כל אילן שעושה פירות משנה לשנה נקרא פרי העץ, אבל כל דבר שאין שרשיו נשארים בארץ, וצריכין לזורעו בכל שנה, נקרא פרי האדמה, הילכך היה אומר רבינו יצחק (ויש גורסים רבינו יונה), תותים הגדלים בסנה וכיוצא בהם מברכין עליהם בורא פרי העץ, שמין אילן הם, וה"ר יוסף כתב שיש לברך עליהן בורא פרי האדמה, לפי שמצא בתשובה הגאונים, כל אילן שיבש בסיתוא וכלו גוויזה וטרפיה לגמרי, והדר פארי משרשיו, מברכין עליו בורא פרי האדמה. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל היה נוהג כדברי רבינו יצחק עכ"ל. מלשון הטור מבואר, שיש שני מהלכים בהאי סוגי', אבל י"א שיש ג' מהלכים וכמו שיתבאר.

שיטת רש"י – אם הענף נשאר קיים ואח"כ מוציא פרי אחר, מברכים בפה"ע, אבל אם אחרי קטיפת הפרי לא נשאר הענף, מברכים בפה"א, והכי מבואר בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקל"א) בשם רב האי גאון, והטור (סי' ר"ג) והמרדכי (ברכות סי' קל"א) כ' דזוהי גם שיטת הגאונים.

שיטת תוס' (בסוגי' שם ד"ה איתיה) **והרא"ש** (שם סי' כ"ג) – הכל תלוי בשורש האילן, דאם א"צ לזרוע כל שנה משום ששורש העץ ממשיך להתקיים גם בשנה הבאה, ושוב מוציא פירות, הרי זה נקרא אילן וברכתו בפה"ע, אבל אם צריך לזרועו כל שנה ברכתו בפה"א (יש לציין שהאחרונים נחלקו בביאור שיטת תוס', דלפי הב"ח תוס' ס"ל כשיטת הרא"ש, דכל שהשורש קיים וא"צ לזרוע אותו מחדש כל שנה נקרא אילן, אע"פ שכל הגזע והענפים מתייבשים וכלים לאחר שקטפו את הפירות. אבל הדרישה והרדב"ז פי' שכוונת תוס' היא לעיקרו של האילן, פי' הגזע מעל האדמה, והסבירו שתוס' ס"ל אם השורש קיים אינו נקרא אילן אא"כ גם הגזע מעל פני הקרקע נשאר).

אבל האחרונים נחלקו אם שיטת רש"י היא כשיטת הגאונים, או שהיא שיטה שלישית, דלפי הב"ח ושו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקל"א) ונשמת אדם (כלל נ"א סק"ז), רש"י והגאונים ס"ל שהכל תלוי אם הגזע שמעל הקרקע נשאר, ולא כתוס' שהכל תלוי בשרשים, אבל בשו"ע הרב (סדר ברכות הנהנין פ"ו ה"ו) ס"ל דאיכא ג' שיטות,

לדרש"י לא סגי במה שנשאר הגזע משנה לשנה, אלא צריך שגם הענפים יתקיימו משנה לשנה, אבל אם הענפים מתייבשים, אינו נחשב כאילן אע"פ שהגזע עדיין קיים, משא"כ לשיטת הגאונים, אפילו אם הענפים יתייבשו, אם הגזע נשאר משנה לשנה הרי נקרא אילן.

ברכת בפה"א על בנות

נפסק בשו"ע (סי' ר"ג ס"ג) שעל המאוזי"ש מברכין בפה"א, ואמנם הערוה"ש (שם ס"ה) ואג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ו) כ' שאינם יודעים מה זה, אבל בקצות השלחן (סי' מ"ט ובדי השלחן סקכ"ט) כ' שהם בנות.

הב"י (סי' ר"ג ד"ה ומ"ש רבינו) הסביר בשם הגאונים, דתני בתוספתא דכל שמוציא עליו מעיקרו, עשב הוא, וכל שמוציא עליו מעצו, עץ הוא, והני מוז"י כיון דכלו עציו לגמרי והדר פארי משרשיו, מברכין עליו בפה"א. ובביאור דבריו י"ל, שבעץ הבנות שרשו מתקיים גם לאחר שלקטו את הפירות, אבל אשכול הבנות גדל ע"ג גזע רך שיוצא ישר מהשורש, ואחרי שהוציא פרי פעם אחת, שוב אינו מוציא פרי לעולם, אלא גזע חדש עולה שוב סמוך להשורש.

האם מברכים בפה"א על בנות בתורת ודאי או בתורת ספק – טעה ובירך בפה"ע על בנות

והנה יש להסתפק בהא שפסק השו"ע שמברכין בפה"א על בנות, האם פסק כן בתורת ודאי כשיטת הגאונים, או שמא פסק כן בתורת ספק, דהא קיי"ל אם בירך בפה"א על פרי העץ יצא (שו"ע סי' ר"ו ס"א), ונ"מ טובא לגבי בדיעבד, במי שטעה ובירך בפה"ע על בנות, דאם הברכה היא בפה"א בתורת ודאי כשיטת הגאונים, א"כ יצטרך לברך עוד פעם, משא"כ אם ה' צריך לברך בפה"א מספק, א"כ בדיעבד כיון שבירך בפה"ע, יש לסמוך על השיטות שברכתו היא בפה"ע.

להלכה נחלקו בזה גדולי הפוסקים, דהרי בשו"ע הרב (סדר ברכת הנהנין פ"ו ס"ו) ובקצוה"ש הנ"ל (סי' מ"ט ובדי השלחן סקכ"ט) נקטו שמברכים בפה"א רק מדין ספק, וכן משמעות המאמר מרדכי (סי' ר"ג סק"ג) בסוף דבריו, אבל מאידך גיסא הרבה אחרונים נקטו שמברכים בפה"א על הבננה בתורת ודאי, דהרי המ"ב (סי' ר"ו סק"ב) כ' דעל פירות הגדילין על העץ, אם אין העץ מתקיים בחורף, לא י"ח אם בירך בפה"ע, והכי מבואר בנשמת אדם (כלל נ"א סק"ז) שכתב (בד"ה והנה) דשיטת השו"ע היא כשיטת הגאונים שהוא ודאי ירק, וכמש"כ השו"ע (יו"ד סי' רצ"ו סט"ו) גם לענין כלאים.

סדר הברכות כשרוצה לאכול בננה ותפוח

והנה המאמר מרדכי חידש, שאם רוצה לאכול בננה ותפוח, אע"פ שבדרך כלל מברכים בפה"ע לפני בפה"א, אבל הכא יש להסתפק היאך לנהוג, דאם יקדים לברך בפה"ע, אפשר ברכה זו פוטר הבננה ג"כ כיון שיש ספק מה ברכתו, וי"א שבדיעבד יי"ח אם בירך בפה"ע, ומאידך גיסא אם יקדים לברך בפה"א על הבננה, אולי זה פוטר התפוח דהא קיי"ל שאם בירך בפה"א על פרי העץ יצא. ולכן כ' שלא יאכל הבננה יחד עם תפוח, אלא יאכלנו לבדה. אבל יש להקשות על מש"כ שאם יקדים לברך בפה"א על הבננה צריך לחוש שמא פטר הברכה על התפוח, דהרי נפסק בשו"ע (סי' ר"ו ס"ב) היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ יצא. הרי מדויק בדבריו, שאם לא התכוון לפטור את פרי העץ אינו פוטר, וא"כ אין סיבה שלא יברך בפה"א ויאכל הבננה, ואח"כ יברך בפה"ע על התפוח.

אין איסור לגרום לברך ברכה שאינה צריכה במקום שיש מחלוקת הפוסקים

אבל גם זה אינו, דהרי קיי"ל שצריך להקדים ברכת בפה"ע לפני ברכת בפה"א כיון שהיא ברכה יותר מבוררת, ולכן נראה דלא מיבעיא לפי השיטות שמברכים בפה"א על הבננה בתורת ודאי, א"כ צריך להקדים

לברך על התפוח, אלא גם אם יש ספק לגבי ברכת הבננה, בכל זאת יקדים לברך על התפוח ויכוון שלא לפטור את הבננה, ואין זה נחשב שגורם ברכה שא"צ (ברכת האדמה על הבננה), דהרי מבואר בשו"ע (סי' קע"ד ס"ד) שיש ספק אם ברכת בפה"ג על היין בהבדלה פוטרת את היין שישתה בתוך הסעודה שאחרי הבדלה, ולכן פסק הב"י דכשיברך על היין בהבדלה, יכוון שאינו רוצה להוציא את היין שבתוך הסעודה, ואז יוכל לברך בפה"ג שנית, ואע"פ שגורם ברכה שאינה צריכה, במקום שיש מחלוקת הפוסקים אין איסור לגרום לברך ברכה שא"צ. וכן פסק הבה"ל בהל' ציצית (סי' ה' ס"ד סוד"ה ו"א) לגבי מי שמוריד הט"ק כדי להתרחץ במקוה וחוזר ומתעטף בו, כיון שיש מחלוקת אם צריך לברך על הטלית כשהורידו והי' דעתו לחזור ולהתעטף בו, לכן יותר טוב שיכוון בבוקר בעת הברכה, שברכתו לא תפטור להטלית קטן רק עד שיפשיטנו בבית המרחץ, ואז יוכל לברך אח"כ שנית לכו"ע.

אם טעה ובירך בפה"ע על בנות לא יברך בפה"א לפני שיאכלם

הקצוה"ש הנ"ל ג"כ כ', דכיון שיש מחלוקת בדבר, בדיעבד אם בירך בפה"ע על בנות אינו חוזר ומברך בפה"א, כיון שיש מחלוקת בדבר, ויתכן שכבר יי"ח בברכת בפה"ע, שוב אינו יכול לברך בפה"א שמא כבר יי"ח בברכת בפה"ע, דהרי לשיטת הרא"ש זוהי ברכתה לכתחילה.

האם ערלה נוהגת בבנות

והנה על הצד שבנות דינם כמו פרי העץ, א"כ חל עלייהו דין ערלה. בכפתור ופרח (פרק נ"ו) כ' שהבננה נחשבת לירק ואינה חייבת בערלה, והסביר משום שהעלים יוצאים מן השורש, וגם משום שעצה אינו מתקשה אלא מתעפש, ויתכן דלשיטת הגאונים היא נחשבת כירק גם בלי טעמים הללו, משום שגזעה אינו נותן פירות יותר מפעם אחת, ואח"כ הוא כלה, ויוצא גזע חדש משרשו.

אבל לכאורה יש לדון טובא בזה לשיטת שאר הפוסקים, דהרי הקצוה"ש ס"ל שבדיעבד אם בירך בפה"ע על הבננה יי"ח, ועכצ"ל דס"ל שאינו ודאי ירק, ולפ"ז אם יש ספק בדבר, גם לגבי ערלה יש ספק בדבר, ואע"פ שספק ערלה בחו"ל להקל (וכ"כ המאמר מרדכי דמה"ט א"צ לחוש משום ספק ערלה), אבל בא"י הא קיי"ל דספק ערלה לחומרא (ע' שו"ע יו"ד סי' קצ"ד ס"ט), לא מיבעיא לפי השיטות שערלה בא"י בזה"ז היא מדאורייתא, אלא גם לפי השיטות שערלה בזה"ז מדרבנן, כ' החזו"א (ערלה סי' י"א סק"ח, ושביעית סי' ג' סק"יב) שגם בזה"ז ספק ערלה אסור, והסביר שאין ערלה תלויה בקדושת הארץ אלא בגבולי הארץ (אמנם בדיני ערלה אות י' כ' די"א דספק ערלה בזה"ז בא"י מותר מה"ת אבל אסור מדרבנן – וכ"כ במכתב שנדפס בדרך אמנוה ח"ג סוף עמוד 780). לפ"ז צ"ע טובא למה אין נוהגים דיני ערלה לחומרא בבנות, אעכצ"ל דקיי"ל שמברכים בפה"א על בנות מעיקר הדין ולא רק מספק, וע"ע בדרך אמונה (ח"ג הל' מעשר שני בפתיחה לפרק ט' בציון הלכה אות כ"ז) שכתב שבבנות אין בהן משום ערלה כיון שאין בהן דין אילן, ומרן בעל שבט הלוי זצ"ל ג"כ הסביר, דאע"פ שבדיעבד אם בירך בפה"ע על בננה יצא, היינו רק משום שחוששים להשיטות שהוא פרי העץ, ולכן סב"ל, אבל אין להוכיח מזה שהוא בגדר ספק ממש גם לגבי ערלה (הובא במלבושי מרדכי על דיני קדימה בברכות עמוד קכ"ד).

ברכה על פאפאיה

עוד יש להסתפק בענין הברכה על פרי שנקרא פאפאיה – הוא דומה למנגו, ויש בו זרעונים קטנים ושחורים, וכשהוא בשל צבעו צהוב, ואמנם אפשר לאכלו טרי, אבל בדרך כלל בא"י הוא מצוי יבש, ומשתמשים בו לייצור ריבות ואבקות שונות.

בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ל') נשאל מהודו שהפרי הזה גדל שם, ותיארו דכאשר זורעין אותו, הוא גדל וצומח ועולה כמו אילן, והעץ שלו חזק אבל הוא חלול, וכאשר גובה העץ הוא שיעור קומה או יותר, מוציא עלים ארוכים ורחבים, ואז מוציא הפרי פאפאיה, וכשנגמר הפרי, העלה הסמוכה לה תתייבש, וכן על זה הדרך, ולבסוף יגיע ארכו לקומה וחצי (4-6 מטר), ועוביו קרוב לחצי אמה, ואחר שנתיים או שלש מיום נטיעתו, ימות השורש והעץ יפול מעצמו. בתחילת דבריו כ' שיש להחשיב הפאפאיה כאילן, אבל אח"כ חזר בו ופסק שצריך לדון אותו כמין ירק, והביא מקור לדבריו ממש"כ בשו"ת הרדב"ז (ה"ג סי' תקל"א) בשם התוספתא, דכל דבר שמוציא פירות תוך שנתו וזריעתו אינו נקרא אילן לענין ערלה, ואינו אלא ירק, ועוד דבשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' פ"ג) כ' דכל שהוא חלול בפנים, אינו נחשב כעץ, ולפ"ז הפאפאיה שגזעו חלול, אינו נחשב כעץ.

לפי דברי הרב פעלים צריך לברך בפה"א על פאפאיה (וכן הביא בכה"ח סי' ר"ג סק"ג), וכן נקטו מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (כן משמע בשו"ת שבה"ל ח"ו סי' קס"ה, וכן הובא בשערי הברכה עמוד תר"נ, אבל מש"כ בקובץ מבית לוי חי"ז עמוד מ"ב שמרן זצ"ל אמר שמברכים בפה"ע על פאפאיה, צ"ע), ומרן הגריש"א זצ"ל (הובא בספר וזאת הברכה עמוד 401 הערה ס"ו).

האם ערלה נוהגת בפאפאיה

אבל מאידך גיסא לגבי ערלה יש לדון טובא בזה, אב"א כמש"כ לעיל לגבי בננה, שאם מברכים בפה"א מספק, מי יימר שהוא פטור מערלה כיון שהוא ספק דאורייתא בא"י, ועוד דבשו"ת רב פעלים הנ"ל כ' שקיבל מכתב שני מהודו שבירכו בפה"ע על הפאפאיה, וכ' דאין ראיה מן המנהג שלהם שהוא חסרון ידיעה, ולא עמדו שם חכמים בעלי הוראה, דאם יש לו דין עץ, ע"כ יש לו דין ערלה ג"כ, וא"כ אסור לאכלו לגמרי כיון שהעידו לו שאינו מחזיק יותר מג' שנים, ולכן פסק שברכתו בפה"א, ואין נוהג בו דין ערלה. אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קס"ה) האריך לחלוק על רוב הראיות של הרב פעלים, וסיים דודאי איסור ערלה בפאפאיה הוא ספק דאורייתא נוטה לודאי איסור, וכן פסק מרן הגריש"א זצ"ל דמכלל ספק ערלה לא נפקינן, ולכן לגבי ספק דאורייתא צריך להחמיר (הובא בקובץ מפרי הארץ ח"ג על הל' ערלה עמוד פ"ה).

ואמנם מרן החזו"א זצ"ל (ערלה סי' י"ב סק"ג) כ' וז"ל ונראה לדינא שכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה, וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים, אין בו משום ערלה וכדברי אחרונים ז"ל, ואף שפירותיו כעין פרי עץ, ומוציא מן הגזע עכ"ל, אבל בקובץ מפרי הארץ הנ"ל (עמוד ע"ו – והובא בקיצור במשפטי ארץ על ערלה עמוד כ"ז) העיר טובא בזה, ובפרט שלמעשה בזמננו עינינו רואות כאן בא"י שהעץ מתקיים יותר מג' שנים, וא"כ א"א לסמוך על קולא זו בימינו, וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' ק"ח) דיש להחמיר בערלה בעץ פאפאיה בא"י.